

שיעורי ליל שבת

שיעור מזרינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 182 – תש"פ

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

שכר יהודי שיתפלל ויאמר אחריו קדיש, ובהגיע העת התפלל גם על חשבון חיובים קודמים אחרים, האם מגיע לו בעבור אותם התפילות?

למגיד שיעור יש אחריות

סיום זה זמן של עת רצון, וזה בכל סיום מסכת, אבל סיום הש"ס זה עת רצון גדול ביותר, החסידים אומרים יש רוצה ויש רוצה לרצות ויש אפי' רוצה שרוצה לרצות, והכל בכלל רוצה, כל עוד שיהודי רוצה באמת הוא יקבל, וזה בכל הדברים, אך בדף היומי אין רק לרצות, מי שירצה וישאר בבית הוא ישאר עם הארץ גמור.

זקני רבה הראשון של שיכון ה' רבי נתן צבי פרידמן זצ"ל היה שואל כל יהודי שבא אליו הביתה, יש לך ש"ס בבית, איפה הוא נמצא? בארון? ש"ס לא צריך להיות בארון, הוא צריך להיות בראש, יהודים בכל הדורות לא היה להם ש"ס בבית, הם היו מחליפים מסכתות אחד עם השני, למי בכלל היה ש"ס, רק לעשירים ביותר, היום יש לנו הכל, נותנים לנו הכל על מגש של כסף, רק תשב ותלמד.

שמעתי ממו"ר הגראי"ל שטיינמן דבר נורא שמי שמתחיל ללמוד ש"ס, ובתנאי כפול ומכופל שאין יום שהוא לא מגיע לשיעור, יהיה מה שיהיה, לא חתונות ולא בר מצוות, לא צינון, ולא חולשה, שום דבר לא יעכב אותו מלבוא לשיעור, מובטח לו שהוא יסיים את השבע שנים של לימוד הש"ס ויזכה להיות בסיומו, מי שמוכן למסור על זה את הנפש, נפשו מובטחת בכל השנים הללו.

וכמו בעל מכולת שאין מציאות כזאת שיום אחד הוא לא יגיע לנהל את המכולת, וכפי שאמר פעם בעל מכולת, ביום שאני לא יהיה בשש בבוקר בחנות זה אומר שאחרי כמה שעות כבר יכתבו עלי מודעות אבל, ולמה כל זה, כי זה הביזנעס שלו, מי שהביזנעס שלו זה לימוד התורה הוא לא מוותר על השיעור יהיה מה שיהיה, חק ובל יעבור, ואם חס וחלילה קרה פעם שהוא לא הצליח להגיע לשיעור אז הוא לא מחכה ליום שלמחרת אלא כבר באותו היום הוא משלים את הדף, אני מכיר יהודי שבאמצע החתונה של ילדיו הוא הולך לשיעור דף היומי וחוזר, ותאמינו לי הילדים שלו גדלים לתפארה, והם מתפארים ואומרים איזה אבא יש לנו הוא מסכים לוותר על שעה של חתונה של בנו העיקר לא לוותר על אף יום בדף היומי. ↓

מעשה שהיה בישוב יד בנימין שבדרום הארץ באחד התושבים שם יהודי אמיד ערירי בגיל שיבה שהגיע לשכנו הנודע כחזן בעל קול ערב והציע לו שהיות ואין לו ילדים שיתפללו ויאמרו אחריו קדיש, לכך הוא מבקש לשוכרו בהגיע העת שיתפלל עבורו ויאמר אחריו קדיש, ובשונה מבן שאינו מתפלל בשבתות מחמת האבלות ובחודש 12 מחמת כיבוד אב, הוא שאינו אלא שכיר יתפלל את כל התפילות במשך השנה כולה ובתמורה לכך יקבל בכל חודש חמשת אלפים שקלים עבור התפילות כולם, ובסך הכל שישים אלף לשנה, וסיכמו שהכסף יופקד ביד שלישי שיפקח על קיום ההסכם וישלם לו בהתאם לקיומו.

ובהגיע עתו של אותו יהודי החל השכן להתפלל בקביעות לפני העמוד, וגם כשהגיעו לשם חיובים שקודמים לו כיארציט ושלושים לא הסכים לותר על כך בשום אופן, והציבור שם החזיק אחריו באומרם שקולו ערב ואיתו הם מתפללים טוב יותר, אך אותו שלישי הממונה על התשלום חרה לו על כך ובסוף כל חודש הוריד לו מדמי השכירות עבור אותם התפילות שתפס את העמוד שלא כהוגן, ועתה בסוף השנה הצטברו בקופה 15 אלף שקלים שקיזזו לו בעבור אותם התפילות, והגיעו שניהם לדין כשהשלישי טוען שלא מגיע לו בעבור אותם התפילות, והלה טוען לעומתו שאף באותם התפילות הוא קיים את ציווי משלחו והתפלל עבורו, ובפרט שהיה מרוצה לציבור על פני החיובים האחרים.

ולכא' לא מגיע לו בעבור אותם התפילות מאומה כיון שכתב בשו"ת חתם סופר (יור"ד סי' שמה) וז"ל 'שמעתי בשם הגאון שב יעקב שכל מי שאומר קדיש שמגיע לחבירו לא הועיל לעצמו ולא הפסיד לחברו דמ"מ עולה

לנשמת מי ששייך לו, ולפע"ד הוא מש"ס בב"ק הגונב עולתו של חברו והקריבה פטור שהרי חזרה קרן לבעלים פי' קמי שמיא גליא למי העולה וה"נ דכוותיה, עד כאן לשון החת"ס.

ומבואר בדברי החת"ס שהלוקח קדיש המגיע לחבירו לא רק שלא הועיל לטובת מי שאמר עליו אלא הקדיש עולה לנשמת מי ששייך לו, וכן היה מורה בעל החידושים וביאורים זצ"ל שהלוקח את הקדיש של חבירו לא הועיל לעצמו כלום, ואם כן לא מגיע לאותו יהודי בעבור אותם התפילות מאומה, שהרי לא הועיל לטובת מי ששכרו אלא לטובת בעלי החיוב שבאותו הזמן.

אך נראה דאין ראיה מדברי החתם סופר, כיון שכל דברי החתם סופר אמורים דוקא לגבי קדיש ולא לגבי תפילה, דהנה ברמ"א (יור"ד סי' שע"ו ס"ג) כתב דהתפילה מועלת יותר מקדיש יתום הן מצד התפילה עצמה והן מצד הקדיש והברכו שבתוך התפילה שהוא עיקר הקדיש והברכו, וכן פסק במ"ב (סי' נ"ג סקנ"ט) דבתפילה יש מצוה גדולה יותר מאמירת הקדיש.

ואפ"ה מנהג רוב קהילות בני ספרד שאין האבל ניגש לפני העמוד אלא אומר קדיש בלבד, והטעם הוא דבשו"ע (סי' נ"ג ס"ב) כתב דאם אחד רוצה לומר תפילה בשביל אביו ואחד רוצה לומר בשביל אחר, מי שירצה הקהל שיאמר התפילה הוא יאמר.

ואני רוצה להוסיף משהו בנוגע למגידי השיעורים, יש יהודים שהקב"ה נתן להם כישרון מיוחד בהסברה ובהעברת הדברים, אך הם צריכים לדעת אי אפשר לסמוך רק על הכישרון, צריכים להכין את השיעור כמו שצריך, יש כאלו שסומכים על הזיכרון מהמחזור שעבר ומכנינים את השיעור בנסיעה בדרך לשיעור, אבל לשומעים יש חוש מיוחד, הם יודעים להרגיש אם המגיד שיעור הבין ומונח בתוך הדברים או לא, וכפי שרבי חיים מבריסק היה אומר שמי שלא יודע להסביר לאחרים כדי הצורך כנראה שהוא עצמו לא הבין כמו שצריך.

למגיד שיעור יש אחריות, הוא צריך לעבור על הדף וללמוד אותו טוב, הוא מעמיד כאן דורות, חושבים שלהעמיד דורות זה רק ללמד צעירים, אבל זה לא נכון, הדמויות שלנו זה הסבים וההורים המבוגרים, כשהנכדים רואים שהסבא או האבא חוזרים מהשיעור מלאים סיפוק עם דף ביד, זה מושך גם אותם ללמוד ולהיות גדולים בישראל, וזה האחריות הגדולה של המגיד שיעור, לעמול ולדאוג שהשומעים שלו ייצאו עם המקסימום האפשרי מהשעה של הדף היומי, הקב"ה יעזור שנזכה לנצל את הזמן ולהמשיך ביתר שאת ללמוד וללמד ושנזכה לראות בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

(מדברי מורינו הגרמ"ב זילברברג שליט"א במעמד סיום הש"ס בשיעורו של הרה"ג רבי יעקב משה ליזרוק שליט"א)

ובטעם הדבר כתב המ"ב (שם ס"ק ס') דדוקא קדיש יכול לומר בשביל אביו ואין רשות ביד הקהל לדחותו, אבל אין יכול להיות שליח להתפלל בעל כרחם של הקהל, והוסיף המ"ב דיש מקומות שיש להם תקנה בבית הכנסת שאין מניחין לאבל להתפלל כל השבוע לפני התיבה כי אם לשליח ציבור הקבוע שלהם ואין לדחות התקנה, אך במקום שאין תקנה ומנהג קבוע מצוה להניח לאבל להתפלל שהוא נחת רוח למת ומצילו מדינו של גהינום, וכל זה כשאין הקהל מקפידים על זה, אך יש רשות ביד הקהל לבחור עליהם מי שירצו.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' ג') למד מדין זה שגם הרוצה להתפלל עבור נפטר צריך את הסכמת הקהל לכך, וכן שיכולים הציבור להעדיף על פני הבן האבל אדם אחר שיתפלל עבור הנפטר אף שאינו אלא קרוב בעלמא או אפילו שאינו קרוב אלא רק רוצה לזכותו ולהתפלל עבורו, וסיים שלמעשה נוהגים שהאבלים מתפללים לפני התיבה והם דוחים את כל מי שרוצה להתפלל עבור קרובים וידידים.

ומבואר מכל זה דקדיש שייך לאבל, אבל תפילה שייכת לציבור, ולכך ברוב קהילות בני ספרד אין האבל ניגש לעמוד כדי שלא יהיה שליח ציבור שאינו מרוצה לקהל, אלא אומר קדיש בלבד, ואף למנהג שלנו דאבל ניגש לתפילה מ"מ זה רק בהסכמת הציבור שהרי התפילה שייכת לציבור, וא"כ במקרה דידן כיון שהיה רצוי על הציבור, תפילתו היתה כהוגן ומגיע לו בעבור כך.

והוסיף חכ"א דאפילו אם הציבור התנגדו בתחילה לכך, כיון שלמעשה הם קיבלו אותו והתפללו יחד עמו, התפילה היא שלו.

ונמצא למעשה דאפילו אם התנהג שלא ביושר ונטל התפילה בחזקה שהרי יש שם חיובים הקודמין לו אפ"ה נחשבים התפילות כתפילות שלו ויש בהם עילוי נשמה לאותו מנוח ששכרו, ומשום כך מגיע לו תשלום מלא בעבור כך.

היו לפניו מיני העץ ומיני האדמה והתחיל לברך על העץ וסיים בטעות בורא פרי האדמה, האם נפטרו גם מיני האדמה?

מעשה ביהודי שהיו לפניו מספר מינים של פרי העץ ומספר מינים של פרי האדמה, וחפץ לאכול לכולם, ועל כן נטל את פרי העץ כשבדעתו לברך עליו בפה"ע ולפטור את כל מיני העץ ואח"כ לברך בפה"א ולפטור את מיני האדמה, אלא ששגה ובמקום לסיים בפה"ע, סיים בפה"א, ויש לדון האם רק מיני העץ שכיון לברך עליהם נפטרים בברכה זו שהרי ההלכה היא שבדיעבד אם בירך ברכת האדמה על מיני העץ יצא, או דכיון שבסופו של דבר בירך בפה"א חלה הברכה אף על מיני האדמה.

ובספר שלמי תודה להגר"צ פלמן זצ"ל כתב ששאל שאלה זו את רבינו מרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל, והשיב דכיון שבברכתו לא נתכוין לפטור אלא את מיני העץ לא נפטרו בכך מיני האדמה ועליו לחזור ולברך עליהם בורא פרי האדמה.

והקשה הגר"צ פלמן לרבינו הגרא"ל שטיינמן זצ"ל ממה שדן בהגהות רעק"א על השו"ע (או"ח סי' רז) במי שהיו לפניו מיני העץ ומיני האדמה, וכשבירך העץ חשב שאחד ממיני העץ שייך לפרי האדמה כגון שחשב שברכת הקשיו היא האדמה ולא נתכוין לפטור בברכת העץ, ואח"כ נודע לו שבאמת ברכתו היא ברכת העץ.

ו**כתב** הרעק"א דאעפ"כ חלה ברכת העץ הראשונה שלו אף על מין זה ואין צריך לחזור ולברך עליו בפני עצמו, וטעמו הוא דכיון שכל מחשבתו היתה בטעות שהרי חפץ לאוכלו אלא שטעה בברכתו, לכך מחשבה זו אינה עוקרת את חלות הברכה, וחלה הברכה על כל מיני העץ המונחים שם שחפץ לאוכלם באותו הזמן.

הרי מבואר דאף שחשב שהברכה לא תחול על אחד ממיני הפירות, בכ"ז כשהתברר שטעה והברכה אכן שייכת לפרי זה חלה הברכה על אותו הפרי, וא"כ ה"נ בנידון דידן אף שחשב לברך 'העץ' ולא 'האדמה' בכל אופן כיון שבסופו של דבר איתקל מילולא ובירך 'האדמה', חלה לדברי הרעק"א הברכה על אותו הפרי, ודלא כדברי הגרא"ל.

ו**השיב** לו רבינו זצ"ל דאין המקרים דומים, כיון שבנידונינו התכוין להוציא רק את מיני העץ ולא את מיני האדמה, ולכן גם כשאיתקל מילולא ובירך 'האדמה' לא חלה הברכה על מיני האדמה שהרי לא התכוין להוציאם כלל, אך בנידון של הרעק"א הרי התכוין להוציא את כל מיני העץ באשר הם אלא שחשב שאותו הפרי אינו בכלל העץ, ולכן כשהתברר שאכן הוא מין העץ זה נכלל בכלל מחשבתו בשעת הברכה.

ו**ואולם** צריך עיון מדברי הכף החיים (סי' ר"ו ס"ק י"ב) שכתב באותו מקרה ממש דאם היו לפניו מיני העץ ומיני האדמה וטעה ובירך האדמה על פרי העץ, שיניח מידו את פרי העץ ויאכל את פירות האדמה, ולאחר מכן יחזור ויברך העץ על פירות העץ, ובדבריו מפורש לכאור' להדיא שלא כדברי הגרא"ל שהרי כתב שיכול לאכול את מיני האדמה אף שהתכוין לברך רק על מיני העץ, ואכן אמר חכ"א שדברי הכף החיים סותרים להדיא את דברי הגרא"ל.

אך נראה דאדרבה מדברי הכף החיים מוכח כדברי הגרא"ל, דהנה דברי הכף החיים צע"ג שהרי ההלכה היא שאם בירך ברכת האדמה על פרי העץ בדיעבד יצא, וכיצד כתב הכף החיים שצריך לחזור ולברך בפה"ע על מיני העץ, ועל כן מוכח שהכף החיים כלל לא מיירי בגוונא דידן אלא באופן שחשב על פרי העץ שהוא פרי האדמה ובירך עליו ועל כל פירות האדמה שלפניו ברכת האדמה, ובכה"ג אף לדברי הגרא"ל יצא בפירות האדמה שהרי התכוין לכולם בברכת האדמה.

ומה שעל מיני העץ צריך לברך שוב אף שבדיעבד חלה ברכת האדמה על מיני העץ זהו משום שס"ל לכף החיים שדוקא בכה"ג שאין לברכה על מה לחול, חלה הברכה על מיני העץ, אבל בכה"ג שיש לברכה פירות אדמה אחרים לחול עליהם, שפיר חלה הברכה רק עליהם, ומברך ברכה ראויה על פירות העץ, ובאמת בנידון דהגרא"ל אף הכף החיים יודה דלא חלה הברכה על מיני האדמה שהרי התכוין לברך דוקא על מיני העץ ולא כלל בברכתו את מיני האדמה.

ואדרבה מדברי הכף החיים מוכח כדברי הגרא"ל שהרי הוכחנו שס"ל לכף החיים שברכת האדמה אינה פוטרת את מיני העץ כאשר יש לברכה מיני אדמה אחרים לחול עליהם, ואי נימא שבנידון הגרא"ל ברכתו תפטור גם את שאר מיני האדמה א"כ לא יצא בה במיני העץ.

אלא דבשו"ע (ר"ו ס"ב) מוכח דלא ס"ל כסברא שביארנו בדברי הכף החיים, דכתב השו"ע 'אם היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ וברך על פרי האדמה ונתכוין לפטור את פרי העץ יצא', ומוכח שאף דיש לברכה מיני אדמה אחרים לחול עליהם אפ"ה חלה הברכה גם על פירות העץ, ודלא כסברא הנ"ל.

אך סברת הכף החיים היא כסברת ה"א המובאת במ"ב שם בשם השערי תשובה, שכתב וז"ל 'ועיין בשערי תשובה די ש חולקין על זה וסבירא להו שאפילו נתכון לפטור את פרי העץ המונח לפניו לא יצא וצריך לחזור ולברך 'בורא פרי העץ', דברכת פרי האדמה לא היתה לבטלה דנתקיימה על פרי האדמה לבד', והיינו כסברא הזאת ממש, דכאשר יש לברכה על מה לחול לא נפטרים בה מיני העץ.

בן העוסק בכבוד אמו ואביו מבקשו שיבוא להאכילו האם עליו לעזוב את אמו ולהאכיל את אביו

מעשה ביהודי שסעד במסירות את הוריו הזקנים באופן קבוע, ויום אחד באמצע שסעד את אמו ביקשו אביו שיבוא עכשיו להאכילו, והסתפק האם צריך לעזוב את אמו ולהאכיל את אביו כדאמרינן בקידושין 'אביו אומר לו השקני מים ואמו אומרת לו השקני מים הנח כבוד אמך ועסוק בכבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך', או שכל זה שייך רק קודם שהתחיל לעסוק בכבוד אמו, אבל לאחר שכבר התחיל אין לו להפסיק ולעסוק בכבוד אביו.

והנה הדין של 'עוסק במצוה פטור מן המצוה' אין שייך כאן, כיון שעוסק באותה מצוה עצמה, וכל הדין של 'עוסק במצוה' הוא שהעוסק במצוה אחת נפטר ממצוה אחרת אך כשעוסק באותה מצוה גופא לא שייך דין זה, וראיה לכך שהרי כל שומר אבידה נחשב לשומר שכר כיון שפטור מליתן ריפתא לעני, והקשו האחרונים דא"כ אף שומר חנם יחשב לשומר שכר, שהרי עוסק במצות חסד, ועוסק במצות חסד פטור ממצות הצדקה ליתן ריפתא לעני.

והתשובה היא דדוקא שומר אבידה שעסוק במצות השבת אבידה פטור מהמצוה האחרת של חסד בנתינת ריפתא לעני אבל שומר חנם שעסוק באותה מצות חסד גופא אי"ז פטור מאותה המצוה של נתינת ריפתא לעני, ושוב שמעתי שכבר כתב כן בספר 'תורת מיכאל' מגדולי תלמידי האבני נזר, שידוע דהאבני נזר לא הוציא את תשובותיו קודם שעבר עליהם תלמידו התורת מיכאל, וא"כ לכאורה עליו לעזוב את אמו ולעסוק בכבוד אביו.

אלא דלפי"ז יש לדון במי שעסק בכבוד אמו ולא התפלל מוסף כדין עוסק במצוה הפטור מן המצוה, ולפתע באמצע שמאכיל לאמו ביקשו אביו שיאכילו, דעתה אם יעזוב את אמו לא יוכל לגשת לאביו כיון שכל הפטור שלו מתפילת מוסף הוא רק בתוך המצוה שאזי יש לו את הפטור של 'עוסק במצוה' אבל כשעומדים לפניו תפילת מוסף וכבוד אביו, חייב להקדים את התפילה מדין 'אתה ואביך חייבים בכבוד המקום', ולכך לכאורה אסור לו לעזוב את אמו שהרי לא יוכל לגשת לכבוד אביו.

אך נראה שכיון שכיבוד אב ואם זו אותה מצוה, כאשר עובר מכבוד אמו לכבוד אביו אי"ז נחשב שעזב את המצוה ועבר למצוה אחרת, אלא כעוסק באותה מצוה עצמה, ולכך נמשך לו הפטור של 'עוסק במצוה' אף שעבר לעסוק בכבוד אביו.

אולם בעיקר הנידון הנ"ל נשאל הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל ואמר דאין לו לעזוב את כבוד אמו, כיון שכל הכלל של 'אתה ואמך חייבים בכבוד אביך' זה רק לכתחילה כאשר עומדים לפניו כבוד אביו וכבוד אמו שאז עליו להעדיף את כבוד אביו, אבל לאחר שכבר החל לעסוק בכבוד אמו אין לו להפסיק כדי לעסוק בכבוד אביו.

ויש להקשות על דבריו מדברי הרי"א (מובא בקובץ שיטות קמאי ב"מ ל"ב ע"א) שהביא את דברי סבו התוס' ר"ד דאם היה עוסק בכבוד אביו וראה את אבידת חברו פטור עליה דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכתב ע"ז נכדו הרי"א דנראה לו שהואיל והאב עצמו אם היה בו כוח היה חייב באותה המצוה, לכך אין הבן יכול להיפטר ממנה, שהרי האב חייב לבטל את כבודו מפני המצוה שהיא כבוד שמים, והיינו שנחלקו התוס' ר"ד והרי"א האם במצות כיבוד אב ואם יש בכלל את הדין של עוסק במצוה כיון שגם האב מחויב בכבוד המקום.

אלא דעכ"פ שמעינן מדברי הרי"א דאף שעוסק עכשיו במצות כיבוד אב צריך להפסיק משום 'אתה ואביך חייבים בכבוד המקום', והיינו שא"ז רק דין לכתחילה להעדיף את כבוד המקום, אלא גם אם כבר עוסק בכבוד אביו צריך להפסיק משום כבוד המקום, וא"כ ה"נ לגבי 'אתה ואמך חייבים בכבוד אביך' צריך להפסיק אף לאחר שכבר התחיל לעסוק בכבוד אמו.

ואפשר לחלק בין הדברים, דכאשר עומדת לפניו מצוה של 'כבוד המקום', נהפך כבוד אביו לרשות מחמת כבוד המקום, אך כבוד אביו מול כבוד אמו הוא רק דין קדימה כדוגמת דין 'קדימה בברכות', ופשוט שאם פסח על כבוד אביו ועסק בכבוד אמו קיים מצוה, ולכך כל דין זה שייך רק לכתחילה קודם שעסק בכבוד אמו, אך לאחר שכבר התחיל לעסוק בכבוד אמו אין לו להפסיק ולעבור לכבוד אביו.